

Kranjski gori, in spremno besedilo k razstavi, dokazujejo, da njegova razmišljanja presegajo zgolj ljubiteljski okvir. Ne le afiniteta do izročila dedov, tudi razgledovanje po strokovni literaturi je očitno spremljalo nastajanje razstave. Tri leta so trajale priprave na razstavo, ki jih je avtor opravil v prostem času. Predstavil je vse značilne oblike kmečnega stavbarstva v Ziljski dolini — od domov, hiš, znamenj, gospodarskih poslopij in z nekaj zgledi opozoril tudi na značilne sestavine v organizaciji ziljske vasi; v spomin sta se posebno vtisnili vas Čače in središčni vaški prostor z lipo — ta značilna sestavina v oblikovanju notranjosti vaškega prostora, ki je tako pomembna v življenju vaščanov. Svojo rojstno hišo in kozolec je na razstavi pokazal z maketama, ki ju je izdelal sam s pomočjo očeta in dveh bratov. Delo namerava še vsebinsko dopolnjevati in ga predstaviti tudi v Ljubljani.

V celoti objavljamo besedilo, ki ga je napisal avtor in je spremljalo razstavo v Kranjski gori.

ANKA NOVAK

Zamisel, da bi priredili to razstavo, je nastala pod vtisom napredujoče razselitve naše Ziljske pokrajine in uničenja izročnih gradbenih oblik in izkušenj. Razstava naj pokaže staro izročilo gradbenih oblik Ziljske doline in kako je bilo to bogastvo lahkomišelnost uničeno in se ga še uničuje.

Ziljska vas, predvsem v spodnji Zilji, je po strukturi zaključena celota. V središču vasi je velik prostor z vaško lipo in je tudi kulturno središče. Rej pod lipo, fantovsko petje, igra otrok in vsa komunikacija na vasi je z vaškim središčem neločljivo povezana. Iz središča se razširi v sklenjeni gradbeni obliki tipična ziljska vas. Ziljska vas je grajena v takšni naselitveni obliki, ki nedvomno služi komunikaciji. Že po obliki gradnje sili prebivalce k medsebojnemu stikom. Ziljska naselitvena oblika v svoji celoti razselitvi nasprotuje. Z ekološkega vidika taka naselitvena oblika kaže v bodočnost.

Značilna ziljska hiša je arhitektonsko prav tako kakor vas celota in ima tudi veliko posebnosti. Omeniti velja zvezo med stanovanjskim in gospodarskim poslopijem, t. i. stožčasto streho, funkcionalni in umetnostno izdelani gank, izdelavo oken, široka vhodna vrata, in sicer prednja in zadnja, kakor tudi razdelitev prostorov (prostorna vejža, črna kuhinja, izba s pečjo in kamra). Predstavlja uspešno povezavo lesnega in zidnega dela in razvija z velbi in lesenimi deli naravno, prijetno ozračje, izžareva mir in zavetje — je dom.

To ni nestalglja, temveč identifikacija z našo zgodovino, z gradbenimi izkušnjami in razmišljanji naših prednikov. Ceniti našo arhitekturo pomeni dokazati našo samobitnost, identifikacijo s samim seboj. Kdo pa pravi, da je tirolski slog boljši. Kdo pravi, da naš gradbeni slog ni sodoben in zato ne spada v naš čas.

Poskusimo vendar graditi na izkušnjah naših prednikov in stare gradbene oblike prilagoditi našim časovnim potrebam.

Napačno bi bilo uganjati spomeniško varstvo, kakor je v navadi, in ohraniti samo nekaj zgradb in elementov kot muzejsko zbirko. Tudi s folklorističnega vidika bi bilo napačno prenesti nekatere sestavine v kičasti obliki na nove gradnje. Predvsem je treba celoten gradbeni koncept premisliti na novo, ohraniti sklenjenost vasi in ziljsko hišo v njeni oblikovni popolnosti tudi za bodočnost. Ohraniti v smislu izročila starih oblik in izkušenj ter vključiti s čutom za mero nove elemente in izkušnje. Arhitektura naj namreč služi potrebam človeka, ga zadovalji, mu da hrbtenico in zatočišče. Samo tako izpolni arhitektura svojo prvotno funkcijo — služiti človeku.

Ta razstava je slika Zilje, ki je že močno trpela zaradi mnogih nepremišljenih gradbenih posegov. Vendar to ni samo slika preteklosti, temveč še resničnost. Sami moramo obstoječo dediščino ohraniti. Ekološko gledano je to nujno in za razvoj samobitnosti te pokrajine in njene človeške podobe življenjsko potrebno.

LUDVIK DRUML

Varstvo kulturne dediščine, etnološko izobraževanje in še kaj

(Pogovor etnologov konservatorjev in sodelavcev Oddelka za etnologijo)

Ob pripravi in sprejemanju novih visokšolskih izobraževalnih programov sodelavci Oddelka za etnologijo FF kot nosilci programov v času širše strokovne in javne razprave od drugih poklicnih etnologov "iz prakse" žal nismo dobili nobene pobude za kakršne koli spremembe ali dopolnitve dosedanjega programa. V razpravi na republiškem komiteju za kulturo so bili člani PIS za kulturo opozorjeni, da diplomirani umetnostni zgodovinarji, arheologi in etnologi po končanem študiju matičnih strok niso dovolj usposobljeni za delo v zavodih za varstvo naravne in kulturne dediščine (ZVNKD). Prof. Kremenšek je kot član omenjenega strokovnega sveta to pripombo posredoval sodelavcem oddelka, ki so naknadno v novem učnem programu študija etnologije (novem po tem, da temeljne predmete razširja oz. pogloblja predvsem z dodatnimi seminarji) predvideli dodatnih 60 ur k predmetu Muzeologija in konservatorstvo (nosilec prof. dr. S. Vrišer; skupaj za etnologe, umetnostne zgodovinarje in arheologe). Vsebinska zamisel in zapolnitev tega programa ne more biti samo skrb Oddelka, zato je bil 5. februarja na Filozofski fakulteti sklican sestanek z etnologi konservatorji, zaposlenimi na ZVNKD, da bi se pogovorili o konceptu predmeta, ki bi s praktičnega vidika poglobljaj vednost absolventov etnologije o problematiki varstva kulturne dediščine in premoščal t. i. prepad med teorijo in prakso. Pogovora so se udeležili: Ada Bar-Janša, Branka Berce-Bratko, Tone Čevc, Vito Hazler, Irena Keršič, Vlado Knific, Slavko Kremešek, Zvezda Koželj, Boris Mravlje, Mojca Ravnik, Jelka Skalicky, Nives Sulič-Dular, Ingrid Slavec, Branko Šuštar, Miha Zadnikar in Živa Žalnjah.

Prof. Kremenšek je v uvodnem razpravljanju opozoril na naslednje:

— Usposabljanje etnologov za delo v ZVNKD je doslej potekalo v okviru predmeta Muzeologija in konservatorstvo (v 4. letniku), ki je splošen uvod v umevanje muzejske in varstvene problematike, s poudarkom na muzejski oz. galerijski (tako vsaj po skušnjah študentov). Na to vsebinsko področje se deloma navezuje tudi predmet Etnologija in arhitektura, ki ga etnologom že nekaj let posreduje arhitekt prof. dr. Peter Fister.

— Varstvo kulturne dediščine je izrazito interdisciplinarno področje, v katero etnologe uvajata umetnostni zgodovinar in arhitekt. (Hkrati je zanimivo, da očitki etnologom v spomeniškem varstvu prihajajo prav s strani umetnostnih zgodovinarjev) Doslej specifično etnološkega pogleda v poučevanju (razen kolikor je navzoč v obli etnološki problematiki in pri predmetu Etnologije Slovencev) ni bilo, zato je bilo na zunanjo pobudo, čeprav smo že nekajkrat v ožjem krogu govorili o tem, obstoječemu pouku dodati omenjenih 60 ur za pouk in prakso z etnološkega vidika, ki bi dopolnil splošni uvod pri prof. Vrišerju.

— Vsebinska programa še ni izoblikovana, treba pa jo je zarisati na osnovikušenj etnologov konservatorjev; program naj bi imel praktično usposabljevalni namen.

(Ob tem je prof. Kremenšek omenil, da smo na podobni osnovi zasnovali tudi uvedbo predmeta Etnologija in arhivistika, ki bi etnologom posredoval temeljitše poznanje zgodovinske vede, konkretno zgodovine družbeno upravnih in političnih struktur na Slovenskem in ustreznih družbeno upravnih in političnih struktur na Slovenskem in ustreznih arhivalij; tako smo pred leti z upoštevanjem potrebe po interdisciplinarnih znanjih v študijski program uvedli tudi predmeta Slovensko ustno slovstvo in Etnologija in arhitektura.)

Vito Hazler se je v primeru varstva kulturne dediščine oz. dela v ZVNKD zamislil ob interdisciplinarnosti, ker je

ugotovili, da interdisciplinarnosti ni, da so stroke v zavodih ločene in zastopajo ozka strokovna izhodišča. Vprašal je, ali gre pri tem programu za ozko etnološko specializacijo ali za široko razumljeno varstvo kulturne dediščine. V tem primeru pričakuje, da bomo glede na ločenost strok naleteli na njihovo nerazumevanje. Na kratko, zanimalo ga je, kaj konkretno bi moral študent zvedeti v tem tečaju.

V navezavi na to vprašanje je Vlado Knific, ki ima razmeroma bogatekušnje s študenti na praksi, poudaril predvsem to, da študentje nimajo prave predstave o delu v ZVNKD, da je ta predstava skromnejša od poznanja muzejstva in da v tem smislu sodelovanje z oddelkom ni najboljša. Druga pripomba se je nanašala na slabo seznanjenost z materialnim gradivom — polmenovanja predmetov, njihovega razvoja, funkcije. Slednje je precejšnja ovira za potek 10-dnevne prakse, ki pri njem poteka približno tako:

- predstavitev dela ZVNKD in strok v njem
- načini dokumentacije, arhivi, različne zbirke (kartoteke, fototeke, diateke,...)
- ogled terena s prikazom sprememb
- praktično delo na terenu:
 - komisijski ogledi
 - lažja oblika topografije
 - predstavitev muzeja na prostem
 - delo na spomeniku.

Mojca Ravnik je predlagala tri bistvene sestavine vsebine programa:

- informacija o spomeniškem varstvu nasploh
- večšine dokumentiranja
- poglobljanje poznavanja materialne kulture po regijah — to premalo poznamo, potrebno jo je regionalno razločiti in obravnavati.

Miha Zadnikar je opozoril, da je t. i. faktografskega znanja res premalo, da pa hkrati grozi s svojo prevlado. Pri študentih je opazil nezanimanje za to vedenje.

Ada Bar-Janša je skušala razmere v naših zavodih pojasniti tudi s pomanjkljivo izobrazbo arhitektov. Zvrščanje krivde na etnologue se ji zdi zameglevanje problemov, ker ne gre le za nerazrešene metodološke probleme.

Vito Hazler je menil, da etnološki prispevek ni v ugotavljanju krivd in negotovanju, temveč v ohranjanju kulturne dediščine, in sicer z evidentiranjem in izdelavo topografij. Oboje prinaša gradivo tudi za druge stroke. Pri tem sta bistveni prostorska in časovna opredelitve.

Vlado Knific je podal zamisel sodelovanja med etnologom in arhitektom; slednji zarisuje etnologovo ubesedovanje — posebno pri začetku sodelovanja namreč ni mogoče pričakovati, da bi arhitekti poznali vsako sestavino ljudske kulture, kakor od etnologov ni mogoče zahtevati znanja arhitektonskega risanja.

Pojasnili je tudi, da so razmere v ZVNKD in očitki etnologov posledek 20 let neopravljenega dela, ko v zavodih ni bilo zaposlenih etnologov. Šele v zadnjih letih so se kadrovske razmere izboljšale — danes dela v zavodih 9 etnologov, ki so naenkrat krivi za vse, kar ni bilo storjeno pred njihovim prihodom. Rekacija drugih strok je posledica prodora etnologov na "zaseden prostor" drugih strok v zavodih, čeprav etnološka izhodišča za varstvo spomenikov niso nič novega. Kmalu po vojni je namreč Boris Orel zelo natančno zapisal, da mora naša veda skrbeti za žive spomenike, jih dokumentirati pisno in slikovno, delati po urbanističnih in topografskih načelih, prenavljati in poskrbeti za skansen.

Branka Berce-Bratko je menila, da je premajhna tudi seznanjenost s prostorsko vedo kot izrazito interdisciplinarno, ki se ne ukvarja zgolj z urbanističnim urejanjem in načrtovanjem ruralnega in urbanega prostora in regionalnim planiranjem, temveč se v njenih okvirih govori o etnologiji prostora. V tem smislu se ji zdi, da se etnologiji premalo povezujejo z urbanisti.

V nadaljnjem pogovoru o tem se je pokazalo, da imajo etnologi konservatorji različne skušnje pri sodelovanju tako z arhitekti kakor z urbanisti in da je v razmerju z urbanisti problematičen pojem kulturna krajina (je to

etnološka krajina?), da pa na splošno načrtovalci v občinah ne znajo upoštevati (ali nočejo) ali "prebrati" etnološke dokumentacije. Pri izvedbi odločajo gospodarski in politični argumenti.

Izrečena mnenja o razmerju med poukom in prakso je prof. Kremenšek povzel v naslednjem:

1. Študentska praksa v ZVNKD je študijska obveznost, vendar zaradi velikega števila študentov in različne pripravljenosti zavodov, da jih sprejmejo na prakso, tudi ni vedno izvedljiva v obliki, kakršno bi si želeli. Dodatnih 60 ur ne bi smelo biti podaljšana terenska praksa v dosedajni obliki, temveč vsebinsko poglobljen program, ki bi ga vodil habilitiran etnolog s konservatorsko delovno prakso.

2. V zvezi s pomanjkljivo predstavo o spomeniškem varstvu je menil, da to sodi v predmet prof. Vrišerja.

3. Skromno raven poznavanja gradiva iz materialne kulture je morda v določeni obliki mogoče dvigniti v okviru predmeta Etnologija Slovencev, vendar najbrž ni mogoče, da bi celotno breme padlo na ta predmet, ki je po obsegu in konceptu zasnovan kot celovita podoba načina življenja Slovencev. Ob tem se znova kaže, kako nepogrešljivi so temeljni etnološki priročniki (slovarji, leksikoni, enciklopedije), ki jih žal še vedno nimamo. Čim prej bo treba zapolniti to vrzel z delom za slovensko enciklopedijo.

V zvezi s tem je Tone Čevc povedal, da na SAZU načrtujejo arhitekturni slovar, saj je t. i. faktografija osnova za kakršno koli temeljito raziskovalno delo.

Vlado Knific je predlagal, da bi strokovno znanje in informiranost znova oživil v okviru Slovenskega etnološkega društva s tekočimi predstavitvami strokovne literature, pogovori in vsakoletnimi predstavitvami opravljenega dela konservatorjev.

Po teh mislih so navzoči sklenili, da bo konservatorska skupina SED do naslednjega sestanka pripravila predlog za vsebino študijskega programa.

Ob izteku pogovora je Branka B.-Bratko znova opozorila na celovit vidik prostorske vede, ki pri načrtovanju kot glavna indikatorja upošteva ekonomijo in življenjski slog. Na to bi bilo treba misliti, ko govorimo o varstvu spomenikov.

Da v bodoče ne bi prihajalo do strokovne zmede v etnološkem delu ZVNKD, je Vito Hazler razložil tudi kontekst uporabe nazivov "relaciolog" in "novi konservator", s katerima sta I. Sedej in J. Bogataj na konservatorskem posvetu v Stražišču označila etnologovo delo v ZVNKD. Polmenovanje "relaciolog" je bilo navedeno predvsem v razmerju do drugih strok, ki dela etnologa še vedno ne razumejo ustrezno tudi kot preučevalca razmerja med človekom in okoljem. Tudi polmenovanje "novi konservator" meri na vsebinsko razširjen koncept dosedanjih opravil etnologov konservatorjev v ZVNKD. V nobenem primeru torej ne gre za kako ločevanje na popisovalce in analitike.

Prof. Kremenšek se je ob tem vrnil k Hazlerjevemu referatu iz Maribora, ki je odprl vprašanje, kaj ohranjati in kako. Po mnenju prof. Kremenškega s strogo strokovnega vidika zadošča t. i. arhivsko varstvo, torej dokumentiranje. Druga oblika — ohranjanje in situ — pa je odvisna od naše želje, ali hočemo živeti z zgodovino, in je zato stvar vseh strok. V tem primeru je treba ohranjati kulturno dediščino kot skupek, kot življenjski slog.

Miha Zadnikar je kljub temu povprašal, kakšno stališče zavzema stroka, če npr. varstvena služba zagovarja varovanje, ljudje pa želijo rušiti. Izhodišče konservatorjev je kulturna dediščina, težnje ljudi pa posebna poteza današnjega življenja, ki je za etnologijo posebno povedna.

Mojca Ravnik je pojasnila, da ZVNKD niso raziskovalna služba. Pogled in interes raziskovalca je drugačen, zanj je zanimivo vse. Zavodi predvsem dokumentirajo, vrednotijo in pri predvidevanju konkretnih posegov morajo pretehtati tudi interese populacije. Pri tem se kaže, da so nekatere spremembe nujne, druge pa so anomalije. Zahtevati je mogoče take izvedbe ali posege,

kakršne nalaga služba oz. družba, ki ji nalaga delo. Kriteriji za varstvene ukrepe temeljijo na odgovornosti za nacionalno kulturo.

Zdi se mi, da se je ob tem razprlo temeljno vprašanje celotne problematike varstva kulturne dediščine. Osnova za vsa raziskovalna podjetja in konkretne pogoje je odnos, ki ga imamo do nacionalne kulturne dediščine in njene ohranitve, pa tudi, kaj razumemo pod tem pojmom. Da etnologi počasi in z naporom uspešneje razpirajo potrebo po varstvu t. i. etnoloških spomenikov, oziroma da se med kulturne spomenike uvrščajo tudi ostanki množične kulture preteklih dob, je razlog v tem, da na splošno v zgodovinski zavesti o nacionalni kulturi prevladujejo spomeniki t. i. visoke, prizane, umetniške kulture. In zato je povsem jasno, da je (bilo) bolj ali manj področje varstva spomenikov polje umetnostne zgodovine par excellence. Šele spoznanje o celovitosti zgodovine, o kateri v zadnjem času precej govorimo, lahko to anomalijo odpravi. Do takrat bomo najbrž še vedno kdaj pa kdaj slišali kak očitek na račun dela etnologov in njihove nesposobnosti. Zato tudi najbrž ni mogoče govoriti o kakoli posebni ozki etnološki specializaciji v okviru varstva kulturne dediščine, temveč zgolj o poudarjanju, prodoru in uveljavitvi temeljnega etnološkega izhodišča, da je množična, ljudska kultura preteklosti enakovredna sestavina slovenske kulture. Če bo to spoznanje predrla predstavo kulturne dediščine kot zbira etilniških kulturnih proizvodov, bomo vnaprej lahko manj govorili o načelnih vprašanjih razkola med etnološko teorijo in prakso. To pa seveda ni odvisno samo od etnologov in etnologov konservatorjev, čeprav morda res najbolj od njih.

INGRID SLAVEC

KNJIŽNE OCENE IN POROČILA

Niko Kuret: Maske slovenskih pokrajin

Ljubljana: Cankarjeva založba in ZRC SAZU, 1984 — 540 str.: ilustr. — Bibliografija. — Stvarno, krajevno in osebno kazalo. — Summary.

Pisec monografije o maskah na Slovenskem je prvič v strokovnem glasilu objavil gradivo o pustovanju na Cerkljanskem natanko 40 let pred izidom pričujoče knjige. Kakor sam poudarja, je delo plod štiridesetletnega raziskovanja, ki je sistematično potekalo od leta 1956 pod njegovim vodstvom v sekciji za šege na Inštitutu za slovensko narodopisje SAZU. K preučevanju ga je spodbudilo dejstvo, da je bilo v dotedanji slovenski etnologiji to področje bela lisa. Zapolniti jo je bilo mogoče s številnimi, vendar razdrobljenimi zapisi šeg, na podeželju pa je hkrati živela še množica raznovrstnih šemskih likov, katerih izvor, razvoj in pomen doslej niso bili pojasnjeni. S tega vidika je pred nami nedvomno izjemno delo, ki zbira, razporeja in pojasnjuje del bogatega kulturnega izročila s slovenskega podeželja. Kakor se zdi, zanimanje zanj ni zamrlo, morda celo iz leta v leto narašča, kar lahko opazimo pri ponekod kar načrtnem obnavljanju pustovanja.

Tej dediščini seveda ni mogoče prilepiti nalepko "izvirno slovensko", saj je ostanek večstolletne tradicije maskiranja na evropskih tleh od njegove obredne, magične do povsem zabavne vsebine.

Vprašanjem izvira, razvoja in funkcij šemljenja posveča Kuret uvodna poglavja: Tisočletje evropskih mask, Skrivnost maske, Tipološke različnosti mask, Različni pogledi na maskiranje, Karnevalski smeh.

Prve maske in maskiranje so nam poznane iz likovnih pričevanj (upodobitve prvih živalskih mask v pirenejski jami Trois Frères, kipci vinčanske kulture, upodobitve v kretske-mikenski, etruščanski, starogrški, halštatski, le-tenski in rimski kulturi). Za marsikatero prazgodovinsko masko ni mogoče ugotoviti ali pojasniti demonološkega in mitološkega pomena, večino pa je le mogoče povezati z oblikami verovanja pretežno lovskih, živinorejskih in poljedelskih skupnosti, njihovim magičnim obredjem in kultom prednikov. Nove sestavine preseljenih ljudstev so sprepletene s staroselskimi postale po uveljavitvi krščanstva tarča obsodb, napadov in prepovedi. V različnih cerkvenih ediktih je mogoče ob prepovedih in predvidenih sankcijah najti nadrobne opise mask in njihove rabe. Za pojasnjevanje evropske šemske tradicije niso nič manj pomembna pričevanja iz rimske antike, ko številna praznovanja, predvsem v zimskem času, niso potekala brez maskiranja.

Pokristjanjena Evropa je približno do 10., 11. stoletja ostro nasprotovala predvsem "poganskim" maskam in šegam povezanih s plodnostnim čaranjem, ki so bile zaradi erotične vsebine za Cerkev obscene — toliko bolj, ker je od njih ostala le oblika izpraznjena vsebine. V mestnem okolju, v fevdalnih in viteških krogih, na katere se nanaša večina poznanih zapisov, je t. i. pogansko izročilo po 10. stoletju zamiralo. Nadomestili so ga liki iz preproste liturgične drame (prva maska je bila vloga Satana) in kasneje tudi iz razvitejših duhovne drame (maskirani igralci so upodabljali tudi liki iz antičnih mlov — stavec, starka, grbec, debeluh — požeruh, zdravnik, burkež). O podeželju, kamor naj bi se bilo umaknilo predkrščansko izročilo, podatkov žal ni ali pa so zelo skopi. Strokovnjaki menijo, da je naprej živelo v času zimskega solsticija. Maskiranje v meščanskem okolju se je ustalilo v času pred 40-dnevnim predvelikonočnim

POSVETOVANJE SRBSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA

bo potekalo v Svetozarevu od 23. maja do 25. maja 1985. Referati bodo govorili o naslednjih temah:

Ženska in kultura (23. maj)

Smrt in kultura (24. maj dopoldne)

Preučevanje Svetozareva in okolice (24. maj popoldne)

25. junija bo izlet v samostan Ravanica.

Podrobnejše informacije o posvetovanju dobite pri Etnološkem društvu SR Srbije.